

Harald Scavenius »Affæren« 1920

– en episode i den dansk-tyske mindretalspolitik historie

af *Henrik Becker-Christensen*

Regeringen Neergaard var i en penibel situation i maj 1920. Problemet var, at der kunne være visse muligheder for internationalisering af 2. zone til forebyggelse af en mulig undertrykkelse af det danske mindretal. Det tyske modspil var imidlertid et tilbud om en mindretalstraktat, som regeringen af flere grunde måtte undgå. Om denne situation, der uden større held blev varetaget på dansk side af den debuterende udenrigsminister Harald Scavenius, skriver arkivar, mag. art. Henrik Becker-Christensen.

Ved Tysklands sammenbrud i efteråret 1918 blev det slesvigske spørgsmål atter aktuelt og officielt anerkendt af de allierede som et punkt på dagsordenen for den kommende fredskonference. Herved blev det klart, at en del af det gamle hertugdømme inden for en overskuelig fremtid igen ville blive genforenet med Danmark. Blandt de mange spørgsmål, som den danske regering i den anledning måtte tage stilling til, var også mindretalsspørgsmålet.

Fra starten var det klart, at den danske stat som følge af den nationalt blandede befolkning i Slesvig under alle omstændigheder ville komme til at huse et større eller mindre tysk mindretal inden for sin nye landegrænse. De danske ønsker om, at 1. zone (Nordslesvig) skulle stemme under ét, cementerede denne kendsgerning. På den baggrund var det derfor nødvendigt for den danske regering at tage stilling til, hvordan den skulle behandle det kommende tyske mindretal.

Belært af tidligere erfaringer ønskede man ikke at gå i Preussens fodspor med en tvangspolitik. Det indebar, at det ville blive nødvendigt med en række særbestemmelser inden for lovgivningen, som kunne tage hensyn til den tysksindede befolknings særlige behov inden for bl.a. skolen og kirken. Et vigtigt spørgsmål var imidlertid i den forbindelse, hvorvidt udlandet – og her først og fremmest Tyskland – skulle få mulighed for gennem en traktat at øve indflydelse på udformningen og gennemførelsen af den danske mindretalspolitik.

Mindretalsspørgsmålet i dansk udenrigspolitik

Den nationale strid i Slesvig og de tyske magters indblanding heri 1848-50 og 1864 havde været en alvorlig lære for den danske regering. Det kom klart til udtryk i instruktionen for de danske fredsforhandlere i Wien 1864. Heri hed det bl.a., at »...det hovedformål, som ingensinde under forhandlingerne må tabes af sigte, er, at ingen varig fred og ingen rolig fremtid for Danmark kan håbes, dersom udlandet beholder nogen ret, eller i fredsslutningens bestemmelser kan søge noget påskud til en indblanding i rigets anliggender«¹. Denne opfattelse blev grundlæggende for den fremtidige danske udenrigspolitik og fik også en afgørende indflydelse på den danske mindretalspolitik.

Det var denne nye læresætning, der allerede i 1864 fik den danske regering til at afstå fra en traktatlig sikring af den dansksindede befolkningens rettigheder i Slesvig, fordi Preussen som modydelse krævede en tilsvarende sikring af de få tysksindede beboere i de såkaldte 8 sogne og egnen omkring Ribe, der tilfaldt kongeriget². Det samme gentog sig tre år senere ved de dansk-tyske forhandlinger om gennemførelsen af Pragfredens artikel 5. De tyske krav om omfattende garantier for den tysksindede befolkning i de dele af Slesvig, som skulle afstås til Danmark, blev således afvist af den danske regering, da de ville undergrave dens autoritet indadtil og true det fremtidige forhold til Preussen. Fra dansk side ville man i givet fald hellere nøjes med en mindre del af Nordslesvig, hvis man derved kunne undgå kravet om garantier³. Forhandlingerne herom blev ikke formelt afbrudt, men løb i 1868 ud i sandet.

50 år senere stod den danske regering igen over for mindretalsspørgsmålet, men nu med den væsentlige forskel, at modparten var et slagent Tyskland, som ikke var i stand til at stille betingelser. Grundholdningen hertil var i Danmark i 1918 den samme som tidligere. Regeringen og rigsdagen havde ikke glemt erfaringerne fra 1864. Et af de få spørgsmål, som alle de politiske partier kunne enes om i genforeningstiden 1918-20, var således, at der ikke skulle indgås nogen traktat med Tyskland om sikring af det tyske mindretals rettigheder i den del af Sønderjylland, som ville tilfalde Danmark.

Denne holdning kom klart til udtryk i marts 1919, da en dansk delegation bestående af rigsdagsmænd og fremtrædende sønderjyder besøgte

1. N. Neergaard: Under junigrundloven, II pp. 1424-1425 (1916).

2. N. Neergaard: Under junigrundloven, II pp. 1423, 1516-1519.

3. Statsrådets forhandlinger, bd. XI 1866-1872 pp. 135-36, 144-46, 196-200, 212-13 (1974).

fredskonferencen i Paris. Hensigten med rejsen var at redegøre for de danske synspunkter med hensyn til løsningen af det slesvigske spørgsmål. Under et møde i den belgisk-slesvigske kommission den 6. marts 1919 blev de danske repræsentanter direkte spurgt om, hvilke garantier man i Danmark ville yde det kommende tyske mindretal. Med den danske gesandt som tolk svarede delegationen, at den danske forfatning i sig selv ville være garanti nok for sikringen af mindretallets rettigheder, og det blev understreget, at man ikke ville indgå en traktat med Tyskland herom⁴. Efter opfordring af den belgisk-slesvigske kommission afgav den danske delegation herpå følgende skriftlige erklæring.

»De delegerede er enige om, at foreningen af det danske Slesvig med kongeriget bør foregå således, at alle den danske stats fremtidige borgere behandles efter de samme liberale og demokratiske principper og skal nyde de samme rettigheder. Heraf følger således, at de tyske mindretals naturlige ret til at bruge deres eget sprog bliver respekteret. De delegerede konstaterer navnlig, at den frie skole er et princip, som altid er blevet fulgt i den danske lovgivning«⁵.

Denne erklæring blev retningsgivende for den fremtidige danske mindretalspolitik i Nordslesvig. Fredskonferencen stillede sig tilfreds hermed, og Danmark blev i modsætning til de nye østeuropæiske stater hverken i Versaillestraktaten eller i nogen anden dermed forbunden traktat pålagt særlige forpligtelser over for mindretallet. Hermed fik den danske regering frie hænder til selv uden indblanding udefra at udforme de bestemmelser, som kom til at gælde for det tyske mindretal i den særlige sønderjyske lovgivning.

Den mindretalspolitik, hvis hovedretningslinjer således i årene 1918-20 blev udformet under den radikale regering Zahle, blev i maj 1920 videreført i uændret skikkelse, da Venstre overtog regeringsmagten under Niels Neergaards ledelse. I modsætning til sin forgænger støttede den nye regering imidlertid i en vis udstrækning de bestræbelser, der udgik fra forskellige kredse i kongeriget og Slesvig, på at få 2. zone internationaliseret.

Afstemningen den 14. marts 1920 i 2. zone havde været en stor skuffelse for Flensborg-bevægelsen. Afstemningsresultatet gjorde det klart, at ønsket om »Flensborg hjem« næppe ville blive indfriet. I stedet begyndte en energisk agitation for at få 2. zone sat under internationalt styre. Bag dette krav lå ikke kun håbet om en gang ad åre efter en ny afstemning at

4. Fransk referat af mødet 6.3. 1919 i udenrigsministeriets arkiv, pk. H. 7-21. Danmarks deltagelse i fredskonferencen i Paris 1919 (RA).

5. Det slesvigske spørgsmåls diplomatiske historie 1914-20. Aktstykker, p. 202 (1921).

genvinde denne del af Mellemslesvig, men også et ønske om at beskytte den dansksindede befolkning mod tyske overgreb.

Denne frygt for det danske mindretals skæbne i 2. zone vandt også genklang i Den internationale kommission, der havde overvåget afstemningen i de to zoner. Den 16. april 1920 fremsendte Den internationale kommission sin endelige indstilling om grænsedragningen mellem Danmark og Tyskland til ambassadørkonferencen i Paris. I denne skrivelse kom kommissionens formand Charles Marling også ind på mindretals-spørgsmålet. Han skrev herom:

»Efter at de almindelige resultater af afstemningen i 2. zone er blevet kendt, har kommissionen modtaget talrige med underskrifter forsynede andragender, som udtrykker frygt for de forfølgelser, som den danske befolkning i Flensborg og de andre egne, der forbliver ved Tyskland vil blive underkastet, så snart kommissionens administration ophører. Historien, såvel som erfaringen fra de sidste måneder, lader ingen tvivl tilbage om berettigelsen af denne frygt. Under disse omstændigheder føler kommissionen sig moralsk forpligtet til, selv med fare for at overskride de strenge grænser for sin kompetence, at henlede de allierede magters opmærksomhed på den påtrængende nødvendighed af at træffe forholdsregler til beskyttelse af det danske mindretals materielle og moralske interesser«⁶.

Under valgkampen i Danmark i april 1920 havde spørgsmålet om det danske mindretals fremtid og sikringen heraf ved en internationalisering af 2. zone spillet en fremtrædende rolle. Efter valget den 26. april var det en udbredt opfattelse, at den nye venstre-regering ville stille sig i spidsen for en sådan politik⁷.

Under en samtale med H.P. Hanssen den 4. maj 1920 udtalte Neergaard, at han gik ind for en internationalisering af 2. zone, og at dette område blev indlemmet i det danske toldforbund. Neergaard håbede, at en sådan nær økonomisk forbindelse kunne bane vejen for, at en ny afstemning i Flensborg på et senere tidspunkt ville falde ud til Danmarks fordel⁸.

Det var rene ord for pengene. Da denne hensigtserklæring to dage senere skulle omformes til en praktisk udenrigspolitik, var den nye regering imidlertid mere forbeholden. I en instruktion til den danske gesandt i Paris skrev den nyudnævnte udenrigsminister, Harald Scavenius, den 6.

6. Troels Fink: Da Sønderjylland blev delt 1918-20, III p. 177. (1979).

7. Troels Fink: Da Sønderjylland blev delt 1918-20, III pp. 127-137 (1979).

8. H.P. Hanssens privatarkiv, pk. nr. 115 dagbøger 1918-20 (LA).

maj 1920, at regeringen ville arbejde på »...i størst muligt omfang at sikre dansksindede beboere af 2. zone bedst mulig beskyttelse«. Den danske regering ville dog ikke selv anmelde kravet om en internationalisering af 2. zone over for de allierede men overlade dette hverv til en privat delegation fra Mellemslesvig, der i nær fremtid ville ankomme til Paris. Denne delegation var ifølge udenrigsministeren ikke udsendt af regeringen, men havde dens »fulde sympati«. Skulle delegationens bestræbelser for en internationalisering af 2. zone krones med held, ville den danske regering således »... med taknemmelighed modtage en sådan ordning...«⁹

Selv om juristen F. Vinding Kruse kort efter blev sendt til Paris som delegeret for den danske regering for at støtte den mellemslesviske delegation, viser den her citerede instruktion med al ønskelig tydelighed, at regeringen Neergaard, når det kom til stykket, ikke selv havde megen tro på, at internationaliseringsplanen skulle lykkes. Regeringens officielle udtalelser herom og bestræbelser for at »redde« det danske mindretal i 2. zone må derfor med Tage Kaarsteds ord betegnes som »uoprigtige«¹⁰.

I den foreliggende sammenhæng er det imidlertid af interesse, at den manglende støtte til danskheden i 2. zone også var kædet sammen med frygten for, at Tyskland skulle få lejlighed til at blande sig i udformningen af den danske mindretalspolitik i Nordslesvig. I instruktionen den 6. maj 1920 til den danske gesandt i Paris afviste udenrigsministeren således de tanker, der tidligere var blevet fremsat af Den internationale kommission, om gennem særlige garantier at sikre det danske mindretal i 2. zone mod tyske overgreb. Om grunden til denne holdning skrev Harald Scavenius: »Fra dansk side befrygtes, at dette kan give anledning til krav om tilsvarende garantier for tyske minoriteter i Danmark og misbruges til fremtidig tysk indblanding. Danmark er derimod villig til at arbejde på en ordning, der sikrer minoriteterne i begge lande ret til at udvandre medtagende deres formuer; dette vil dog kunne aftales senere og bør ikke føre til, at vilkårene for Sønderjyllands overtagelse påny gøres til genstand for forhandling med Tyskland«¹¹.

Med denne klare afvisning af enhver tanke om en formaliseret mindretalsbeskyttelse i form af en traktat lå regeringen Neergaard helt på

9. Det slesvigske spørgsmaals diplomatiske historie 1914-20. Aktstykker, p. 433.

10. Tage Kaarsted: Storbritanien og Danmark 1914-20, p. 171-172 (1974). Se også Troels Finks vurdering i »Da Sønderjylland blev delt«, bd. III p. 174.

11. Det slesvigske spørgsmaals diplomatiske historie 1914-20. Aktstykker, pp. 433-435.

linie med sin forgænger. Agitationen for at sikre det danske mindretal i 2. zone mod tyske overgreb ved en internationalisering og regeringens halvhjertede støtte hertil kom imidlertid til at virke som en boomerang. De danske bestræbelser blev således i maj 1920 imødegået af den tyske regering med et forslag om, at de to nationale mindretal i Slesvig skulle sikres ved indgåelsen af en særlig dansk-tysk traktat. Det var dette modstød, der blev anledningen til den såkaldte Harald Scavenius »affære«.

Det tyske udspil

Spørgsmålet om det tyske mindretals fremtid i den del af Slesvig, som ville blive afstået til Danmark, havde hidtil ikke spillet nogen fremtrædende rolle i det tyske udenrigsministeriums overvejelser. Det var dog flere gange blevet opfordret af den tysksindede befolkning i Slesvig til at sikre det kommende mindretals rettigheder ved at afslutte en traktat med Danmark herom¹². Det selvbestaltede »tyske udvalg for hertugdømmet Slesvig« havde endda i den anledning i marts 1919 fremsendt en af pastor Schmidt Vodder forfattet udførlig betænkning, i hvilken der bl.a. blev stillet krav om indførelse af et nationalt kataster, kulturel autonomi og egen forvaltning inden for skolen og kirken¹³. Denne betænkning om mindretalsspørgsmålet var blevet støttet af den tyske regerings konsulent i slesvigske anliggender, Johannes Tiedje, og Friedensstelle, der var den afdeling i udenrigsministeriet, som skulle forberede de mange sager i forbindelse med fredsslutningen¹⁴.

Rigsregeringen tog imidlertid ikke noget initiativ til at imødekomme de tysksindede slesvigeres ønske på dette punkt. Under forhandlingerne i vinteren og foråret 1919 med repræsentanter fra »Det tyske udvalg« fremgik det klart, at man i Berlin anskuede mindretalsspørgsmålet ud fra en større helhed og ikke ville inklade sig på en særordning af de dansk-tyske forhold. Hertil kom betænkeligheder ved at gensidighedsprincippet i aftaler om mindretallenes forhold ville få uheldige konsekvenser for

12. Flere af resolutionerne er trykt i Fr. v. Jessen: Håndbog i det slesvigske spørgsmåls historie, bd. II. Se f.eks. pp. 56, 61, 68 og 138 (1938). »Det tyske udvalg«s møder med rigsregeringen herom findes refereret i Auswärtiges Amts arkiv.

13. Trykt i Johannes Tiedje: Denkschrift über die Schleswigsche Frage, Dritter Teil, pp. 36-41 (Berlin 1919).

14. Ibid. pp. 71-76. Auswärtiges Amt. W.K. Akten 543. Tiedj'sche Denkschrift über Nord-schleswig 1919 pk. nr. 99 (RA).

behandlingen af de nationale mindretal i selve Tyskland¹⁵. Ved fredshandlingerne i Versailles undlod den tyske delegation da også i sommeren 1919 at komme ind på det slesvigske spørgsmål i denne sammenhæng. I stedet nøjedes den i sit modforslag til fredstraktaten med en generel omtale af mindretalsproblemerne i Europa¹⁶.

I september 1919 foretog »Det tyske udvalg« et nyt udspil i mindretalsspørgsmålet ved at fremsende en betænkning herom til den danske regering. De krav, der her blev fremsat, svarede nøje til de synspunkter, som »Det tyske udvalg« tidligere havde gjort gældende over for rigsregeringen i Berlin. Tilsvarende udtaltes det i en følgeskrivelse, at disse »Forordringer til beskyttelse af et tysk mindretal i de dele af Slesvig, der måtte blive afstået«, burde danne grundlag for en traktat mellem Danmark og Tyskland¹⁷. Den danske regering følte sig dog ikke foranlediget heraf til at indlade sig på noget sådant. Heller ikke i Berlin blev der i resten af året 1919 taget skridt i denne retning. Imidlertid fik den danske agitation om 2. zones internationalisering i foråret 1920 rigsregeringen til at ændre holdning og se mere imødekommende på »Det tyske udvalg«s ønsker om en mindretalstraktat, men, som det fremgår af det følgende, af taktiske grunde.

Den tyske regering var i 1920 ikke i tvivl om den danske holdning til traktatspørgsmålet. Det fremgik bl.a. af den såkaldte tyske note fra den 17. marts 1920 om Tredje-linjen, i hvilken den tyske regering beklagede, at Danmark hverken i 1867 under forhandlingerne om Pragfredens artikel 5 eller nu var til sinds at yde det kommende tyske mindretal særlige garantier¹⁸.

Af et notat i det tyske udenrigsministeriums arkiv fra den 23. marts 1920 fremgår det imidlertid, at det mere var de danske krav om sikring af det danske mindretal i 2. zone, som bekymrede Auswärtiges Amt. I notatet udtaltes det således, at den danske presse efter afstemningen i 2. zone var begyndt at fremkomme med den påstand, »...at den tyske mindretalsbeskyttelse ikke er tilstrækkelig for de ved Tyskland forblivende danskere. Man kan derfor ved grænsereguleringen i Slesvig ikke udlevere nogen danskere til tyskernes had...« Herpå fulgte en rosende omtale af den tyske rigsforfatnings art. 113, der i al almindelighed garanterede

15. Se herom specielt mødereferat 13.3. 1919 i Delegation Köster: Protokolle und Denkschriften vol. 1-3 1919, Auswärtiges Amt (RA).

16. Die Gegenvorschläge der deutschen Regierung zu den Friedensbedingungen. Amtliche Textausgabe, pp. 26, 44-45 (Berlin 1919).

17. Forhandlinger i rigsdagspartiernes sønderjyske udvalg 1919-20, pp. 443-447.

18. Johannes Tiedje: Den tyske note angående Slesvig, p. 9 (Berlin 1920).

mindretallenes rettigheder i Tyskland. Notatet sluttede med en bemærkning om, at rigsregeringen i øvrigt havde til hensigt »på et passende tidspunkt« at foreslå Danmark indgåelsen af en overenskomst om gensidig beskyttelse af mindretallene¹⁹. Det skulle vise sig, at der hurtigt indtrådte et sådant »passende tidspunkt«.

Den 24. marts 1920 modtog Auswärtiges Amt et telegram fra Adolf Köster, der var den tyske regerings officielle repræsentant ved Den internationale kommission i Flensborg. Köster meddelte her, at spørgsmålet om beskyttelse af det danske mindretal i 2. zone for øjeblikket spillede en fremtrædende rolle i kommissionens overvejelser. En udsættelse af 2. zones overdragelse til Tyskland ville da i givet fald blive begrundet med, at kommissionen umuligt kunne give 13.000 danskere tilbage »... til et Preussen-Tyskland, som ikke byder nogen sikkerhed for en virkelig mindretalsbeskyttelse.« Köster tilføjede dog, at han ikke mente, at det ville gå så galt²⁰. I Auswärtiges Amt tog man imidlertid meddelelsen alvorligt.

Samme dag foreslog den tyske gesandt i København udenrigsministeriet i Berlin, at det gennem pressen skulle kundgøre, at Tyskland var villig til at afslutte en mindretalstraktat med Danmark. Formålet hermed var, som gesandten skrev i en senere depeche, at »... tage vinden ud af sejlene på de danske chauvinister, som med udsendelsen af parolen om Flensborg havde fået et nyt agitationsmiddel«²¹.

Auswärtiges Amt fulgte gesandstens forslag. Kort tid efter blev det bekendtgjort gennem et Wolff-telegram, at Tyskland ønskede at afslutte en mindretalstraktat med Danmark, og allerede den 25. marts afsendte det tyske udenrigsministerium tre enslydende traktatudkast, som det bad henholdsvis Köster, den tyske gesandt Neurath i København og landsretsdommer Schimmack i Berlin om at tage stilling til. Som bilag var vedlagt et uddrag af de tyske mindretalskrav over for Danmark under forhandlingerne i 1867. Sidstnævnte blev også sendt til den tidligere landråd Böhme i Tønder, som nu var bosat i Büstorf²².

Selve traktatudkastet bestod af seks artikler. De indeholdt en omstændelig opremsning af de to mindretals rettigheder. Der var her lagt vægt på, at mindretallene ikke skulle stilles ringere end landets øvrige borgere, have ret til eget skole- og kirkevæsen med mulighed for tilskud fra herbergstaten, samt nyde særlige sproglige rettigheder. Der var derimod

19. Auswärtiges Amt, Abt. Pol. IV. Schleswig: Nationalitätenfrage, Minderheitenschutz – Schleswig Vol. 1-3 1920-34 pk. nr. 143 (RA).

20. Ibid.

21. Ibid. 7.4. 1920.

22. Ibid.

ikke taget hensyn til »Det tyske udvalg« vidtgående krav om indførelsen af et nationalt kataster, kulturautonomi etc., og traktatudkastet gik stort set ikke videre end en sikring af de borgerlige rettigheder, som normalt var gældende i en demokratisk stat.

Med landråd Böhmes utrykte erindringer som kilde giver den tyske historiker Hans Dietrich Lehmann »Det tyske udvalg« æren for, at Auswärtiges Amt i 1920 lod udarbejde det her omtalte udkast til en mindretalstraktat. Samtidig oplyser han, at det var Böhme selv, der var forfatter hertil²³. Som det fremgår af det foregående, var det dog ikke »Det tyske udvalg«, men problemerne omkring 2. zone, der fik det tyske udenrigsministerium til at reagere. Hertil kommer, at det er usikkert, om det var Böhme, der var forfatter til traktatudkastet. Ifølge Lehmanns referat af Böhmes erindringer skulle det være sket »i slutningen af april 1920«. Traktatudkastet var imidlertid som nævnt allerede færdigt den 25. marts 1920. Måske er der dog tale om en erindringsforskydning²⁴. Der er i hvert fald meget, der tyder på, at traktatudkastet er blevet udfærdiget til lejligheden. Der er således i det gennemgåede materiale fra Auswärtiges Amt ikke fundet nogen forarbejder hertil. Udkastet afviger også fundamentalt fra de mindretalsovervejelser, som Johannes Tiedje inspireret af »Det tyske udvalg« i 1919 havde gjort sig til talsmand for i det tyske udenrigsministerium.

Den 7. april 1920 kunne den tyske gesandt i København rapportere, at offentliggørelsen af de tyske planer om en mindretalstraktat havde haft den ønskede virkning, idet den danske presse nu var blevet mere tilbageholdende i sin omtale af 2. zone. Neurath havde ingen indvendinger imod indholdet af traktatudkastet, men han undlod ikke at gøre opmærksom på, at den danske regering næppe ville gå med hertil. Hovedårsagen til denne afvisende holdning var ifølge gesandten, at man i Danmark frygtede, at Tyskland på et senere tidspunkt ville benytte en sådan traktat som et påskud til at blande sig i indre danske forhold²⁵.

Udsigten til, at den danske regering ville afvise forslaget om en min-

23. Hans Dietrich Lehmann: Der »Deutsche Ausschuss« und die Abstimmungen in Schleswig 1920, p. 111 (Neumünster 1969).

24. Som nævnt i teksten findes der i Auswärtiges Amts arkiv en oplysning om, at Böhme den 25. marts 1920 kun skulle have tilsendt aktbilaget om mindretalsforhandlingerne i 1867, mens Köster, Neurath og Schimmack også fik tilsendt det nye traktatudkast. Det kunne måske tyde på, at Böhme i forvejen besad sidstnævnte. I fald det var ham, der var forfatteren, havde han i hvert fald helt underordnet sig Auswärtiges Amt og forladt den opfattelse af mindretalsspørgsmålet, som gjorde sig gældende i »Det tyske udvalg«.

25. Auswärtiges Amt, Abt. Pol. IV. Schleswig: Nationalitätenfrage, Minderheitenschutz – Schleswig Vol. 1-3 1920-34 pk. nr. 143 (RA).

dretalstraktat, virkede dog ikke afskrækkende på Auswärtiges Amt. Tværtimod ansporede et telegram to dage senere fra Köster i Flensborg kun det tyske udenrigsministerium til hurtigst muligt at blive færdigt med traktatudkastet.

I sit telegram til Berlin den 9. april 1920 meddelte Köster, at spørgsmålet om beskyttelse af det danske mindretal i 2. zone stadig spillede en fremtrædende rolle både i Den internationale kommission og blandt danskerne. Han kunne rapportere, at internationaliseringsplanen hele tiden fandt ny næring, og han bad indtrængende om, at de antidanske love i Slesvig måtte blive ophævet. Det havde Köster gjort flere gange før, men hidtil uden held. At situationen var alvorlig, understregede han med følgende appel: »Jeg gør endnu engang indtrængende opmærksom på, at der må gøres alt for gennem handling at modvirke de af modstandernes presse igen og igen vidt og bredt behandlede bange anelser for danskerne [i 2. zone]«²⁶.

Kösters advarsler gjorde indtryk i Berlin. Stærkt medvirkende hertil var, at han selv to dage senere ganske overraskende blev udnævnt til tysk udenrigsminister. Herved fik Köster helt anderledes mulighed for at præge den tyske politik i det slesvigske spørgsmål og gennemføre nogen af de foranstaltninger, som han fandt absolut nødvendige for at afværge det danske stormløb mod 2. zone. Det er således uden tvivl Kösters fortjeneste, at der nu – omend lidt sent – blev rådet bod på det uheldige indtryk, som de antidanske love og forordninger i Slesvig gjorde udadtil.

I en officiel meddelelse blev det den 20. april 1920 kundgjort i Flensborg Avis, at den preussiske regering som en konsekvens af tidligere løfter nu havde ophævet alle for Nordslesvig gældende love og forordninger, der kunne opfattes som rettet mod danskere eller dansksindede. Denne beslutning var ifølge den preussiske regering blevet truffet under hensyntagen til rigsforfatningens artikel 113 om nationale mindretal og med »...henblik på, at der skal garanteres de danske mindretal indenfor rigsområdet et muligt vidtgående værn af deres selvstændighed, særligt på kulturelt område«. Adressen til 2. zone var her tydelig.

I de samme dage var Auswärtiges Amt blevet færdig med det af den preussiske regering bebudede »værn« for det danske mindretal. Det oprindelige traktatudkast havde kun været genstand for få og ubetydelige ændringer. Den eneste nyskabelse var i denne sammenhæng tilføjelsen af en artikel 7, i hvilken det udtaltes, at traktatens bestemmelser på ingen måde skulle virke indskrænkende på statens almindelige tilsynsret²⁷.

26. Ibid.

27. Ibid. Udateret udkast sammen med notat 12.4. 1920.

På et fællesmøde med det preussiske indenrigsministerium den 4. maj blev det dog besluttet, at aftalen om mindretalsbeskyttelse foreløbig hverken skulle foreslås den danske regering eller offentliggøres²⁸. Den tyske gesandt i København fik imidlertid to dage senere Auswärtiges Amt til at bryde denne aftale. Da Neuraths argumentation herfor er af central betydning for forståelsen af de følgende begivenheder, skal indholdet af hans depeche herom den 6. maj 1920 citeres i sin helhed:

»...Da spørgsmålet om mindretallenes beskyttelse på ny igen er rykket mere i forgrunden i den danske offentlighed, anser jeg det for tilrådeligt at gøre opmærksom på i den tyske presse og måske endda også udtrykkeligt i Paris, at vi allerede i længere tid har erklæret os rede til at indgå en overenskomst med den danske regering om gensidig mindretalsbeskyttelse, men at den ikke desto mindre har afvist vort tilbud. Jeg vil selv ved førstkommende lejlighed endnu engang forelægge den nye danske regering vores tilbud for dog at få en klar stillingtagen af den hertil«²⁹.

Det gjorde den tyske gesandt den følgende dag. Svaret var han ikke i tvivl om. Derimod kom det bag på ham, at han ved denne aktion fik den nye danske udenrigsminister bragt på glatis og derved udløste en ministerstorm i pressen.

»Affæren«

Den tidligere udenrigsminister i den radikale regering, Erik Scavenius, havde under 1. verdenskrig haft et godt forhold til det tyske gesandtskab i København. De mange problemer, der opstod i forbindelse med løsningen af det slesvigske spørgsmål, virkede imidlertid stærkt kølende på den nære forbindelse. I november 1919 udtalte Erik Scavenius direkte til Neurath, at han belært af de seneste erfaringer var nødt til at være forsigtig med sine udtalelser over for de tyske diplomater, da man aldrig kunne vide, om de ikke med det samme videregav dem til pressen i Tyskland og derved blamerede den danske udenrigsminister³⁰. Det var en erfaring, som Erik Scavenius' fætter, Harald Scavenius, også kom til at gøre få

28. Ibid. Se brev herom 13.5. 1920.

29. Ibid.

30. Auswärtiges Amt. Abt. A Dänemark 27 adh. Die Nordschleswigsche Frage vol. 11-12, 1919-20, pk. nr. 63 (RA).

dage efter, at han i begyndelsen af maj 1920 var blevet udenrigsminister i regeringen Neergaard.

Harald Scavenius var født i 1873. I år 1900 var han blevet tilknyttet udenrigsministeriet og havde efter forskellige ambassadeposter siden 1912 været gesandt i Skt. Petersborg. Han var kendt som en dygtig diplomat, og for hans kandidatur som udenrigsminister i regeringen Neergaard talte hans ententevenlighed under krigen og hans udprægede nationale standpunkt i det slesvigske spørgsmål³¹. Den endelige løsning af det sidstnævnte problem var også den ubetinget vigtigste opgave, som den nye udenrigsminister blev stillet overfor, da han den 5. maj 1920 tiltrådte sit nye embede. Det blev imidlertid en uheldig debut.

Den 7. maj 1920 om eftermiddagen opsøgte den tyske gesandt Harald Scavenius i udenrigsministeriet. Den samtale, som her udspandt sig mellem gesandten og den nye udenrigsminister, kendes ikke i enkeltheder, men blev nogle dage senere af begge refereret til henholdsvis Auswärtiges Amt og Rigsdagspartiernes sønderjyske udvalg. Ifølge Neuraths referat af samtalen spurgte han ved denne lejlighed Harald Scavenius, om Danmark var rede til at indgå en aftale med Tyskland om gensidig beskyttelse af mindretallene. Samtidig præciserede han, at den tyske regering var villig hertil. Den danske udenrigsminister svarede imidlertid, at en sådan beredvillighed ikke var til stede fra dansk side. »På mit videre spørgsmål om årsagen til afvisningen svarede hr. von Scavenius ordret, at man ikke ønskede at være i tété a tété med Tyskland«³².

Harald Scavenius' version af samtalen indskrænker sig til en erkendelse af, at spørgsmålet om en mindretalstraktat var blevet berørt af gesandten, men at udenrigsministeren kun havde opfattet det som »en tilfældig bemærkning«³³. I den foreliggende sammenhæng er det imidlertid nok at konstatere, at den tyske gesandt den 7. maj under en eller anden form fik fremsat sit forslag om mindretalsbeskyttelse, og at det som venet blev afvist af den danske udenrigsminister³⁴.

De modstridende holdninger til mindretalsspørgsmålet blev i de følgende dage på forskellig vis yderligere understreget af de to landes

31. Vedrørende Harald Scavenius' udnævnelse til udenrigsminister se Troels Fink: Da Sønderjylland blev delt 1918-20, III pp. 138-139.

32. Depeche 14.5. 1920 i Auswärtiges Amt. Deutsche Gesandtschaft, Kopenhagen. 33/133 Wichtige Akten allg. polit. Inhalts 1917-1920, pk. nr. 316 (RA). Se også Neuraths udtalelser herom til »Socialdemokraten« 12.5. 1920.

33. Forhandlinger i rigsdagspartiernes sønderjyske udvalg 1919-20, p. 996.

34. At udenrigsministeren svarede afvisende på de tyske tanker om en mindretalsbeskyttelse erkendte han selv den 12. maj 1920 i et kasseret udkast til et brev til Neurath. Se udenrigsministeriets akter 1909 ff. pk. nr. H7-35 (RA).

udenrigsministre. I Berlin udtalte Adolf Köster til »Deutsche Allgemeine Zeitung«, at problemerne omkring det danske mindretal i 2. zone ville blive løst, så snart den danske regering ville afslutte en overenskomst med Tyskland om beskyttelse af de to nationale mindretal. Köster tilføjede, at det tyske udenrigsministerium allerede havde et omfattende udkast til en sådan traktat færdigt³⁵. Tilsvarende understregede Harald Scavenius den 10. maj den danske holdning i en depeche til den danske gesandt i Paris. Udenrigsministeren skrev her om det danske mindretal i 2. zone, at regeringen var, »...som ofte tidligere udtalt, betænkelig ved at søge tilvejebragt garantier, der kan føre til, at man også fra tysk side vil forlange sådanne for de tyske minoriteter i Danmark. Dette kan føre til en for os særlig under ændrede forhold meget ubehagelig indblanding fra tysk side«. I stedet kunne Harald Scavenius tænke sig, at Folkeforbundet i fremtiden skulle føre tilsyn med, at de dansksindede i 2. zone ikke blev forulempet af de tyske myndigheder. Samtidig skulle Tyskland forpligte sig til ikke senere at ændre artikel 113 i rigsforfatningen om mindretallets rettigheder³⁶.

Kravet om en international beskyttelse af den dansksindede befolkning i 2. zone uden tilsvarende garantier for den tysksindede befolkning i 1. zone betød imidlertid en mangel på balance i den danske mindretalspolitik, som kunne udnyttes i Berlin. Her havde den tyske regering som tidligere nævnt i længere tid søgt at modvirke den danske agitation for en internationalisering af 2. zone. Den følgende dag satte Auswärtiges Amt trumf på og offentliggjorde den danske udenrigsministers afslag på det tyske forslag om en mindretalstraktat.

Den 11. maj 1920 modtog Ritzaus Bureau et officielt telegram fra Berlin, i hvilket det kort og godt meddeltes, at »den danske udenrigsminister har afslået et forslag fra den tyske gesandt i København om at afslutte en overenskomst til beskyttelse af de gensidige mindretal«. Inden bureauet videregav denne meddelelse, havde det henvendt sig til det danske udenrigsministerium, hvor det havde indhentet følgende opsigtsvækkende dementi: »Efter hvad Ritzaus Bureau erfarer, er der ikke gjort det danske udenrigsministerium noget sådant forslag som nævnt i telegrammet fra Berlin«. De to modstridende meddelelser blev herefter videregivet til den danske presse³⁷.

35. Troels Fink: Da Sønderjylland blev delt 1918-20, III p. 200.

36. Det slesvigske spørgsmåls diplomatiske historie 1914-20. Aktstykker, p. 439.

37. De to Ritzau-meddelelser er trykt i de fleste danske aviser, bl.a. »Socialdemokraten« 12.5. 1920.

Da den tyske gesandt i København samme dag så de to Ritzau-meddelelser i »Nationaltidende«s aftenudgave, reagerede han hurtigt, Først ringede han til udenrigsministeriet for at udbede sig en forklaring, men fik her ifølge eget udsagn kun »et undgivende svar« af departementschef Otto Scavenius³⁸. Herpå sendte Neurath en note til den danske udenrigsminister, i hvilken han mindede denne om deres samtale den 7. maj og det afslag, som udenrigsministeren ved denne lejlighed havde givet på det tyske tilbud om en mindretalstraktat. På denne baggrund bad den tyske gesandt Harald Scavenius om, at han ville foranledige en berigtigelse af det gennem Ritzaus Bureau udsendte dementi³⁹. Samtidig offentliggjorde gesandten selv gennem Wolffs Bureau i Berlin et referat af samtalen med den danske udenrigsminister; samme aften uddybede Neurath endelig også indholdet heraf i et interview med »Socialdemokraten«⁴⁰.

Stillet over for disse initiativer måtte den danske udenrigsminister hurtigt indlede en retræte. Allerede om aftenen den 11. maj blev den tyske gesandt ringet op af departementschef Otto Scavenius. Denne meddelte, at udenrigsministeren tydeligt erindrede den pågældende samtale om mindretalsspørgsmålet, men at han havde fået den opfattelse, at gesandten kun havde foretaget en personlig sondering i sagen⁴¹.

Efter et ministermøde den følgende dag modtog Neurath et personligt brev fra Harald Scavenius. Udenrigsministeren skrev her, at han kun havde opfattet gesandten's forslag »... som en tilfældig bemærkning om det pågældende emne«. Af samme årsag havde udenrigsministeren ikke forelagt sagen for sine kolleger. Da han nu af gesandten's note erfarede, at det drejede sig om et egentligt forslag om en dansk-tysk mindretalstraktat, var spørgsmålet blevet drøftet i regeringen. Udenrigsministeren kunne herpå officielt meddele gesandten, at den danske regering »... på det nuværende tidspunkt beklager ikke at se sig i stand til at optage forhandlinger med den tyske regering om dette spørgsmål«⁴².

38. Depeche 14.5. 1920 til Auswärtiges Amt. Deutsche Gesandtschaft Kopenhagen 33/133. Wichtige Akt. allg. polit. Inhalts 1917-20, pk. nr. 316. (RA).

39. Udenrigsministeriets akter 1909 ff. pk. nr. H7-35 (RA). Noten er dateret 11.5. 1920 og blev samme dag modtaget i udenrigsministeriet.

40. Wolff-telegrammet findes bl.a. aftrykt i »Ekstrabladet« 12.5. 1920. Interviewet med den tyske gesandt findes i »Socialdemokraten« 12.5. 1920.

41. Depeche 14.5. 1920 til Auswärtiges Amt. Deutsche Gesandtschaft Kopenhagen 33/133. Wichtige Akten allg. polit. Inhalts 1917-20, pk. nr. 316 (RA).

42. Udenrigsministeriets akter 1909 ff. pk. H7-35 (RA). I et kasseret udkast til Harald Scavenius' brev til den tyske gesandt kommer han nærmere ind på indholdet af deres samtale den 7. maj 1920. Ifølge udenrigsministeren berørte Neurath ved denne lejlig-

Indholdet af dette brev dannede grundlag for en erklæring om de seneste dages hændelser, som udenrigsministeriet samme dag lod offentliggøre gennem Ritzaus Bureau⁴³. Begivenheden havde imidlertid vakt pinlig opmærksomhed og fik et efterspil såvel på Christiansborg som i pressen.

I et bevæget møde den 12. maj 1920 i Rigsdagspartiernes sønderjyske udvalg, hvor regeringens internationaliseringsplaner og andre initiativer i forbindelse med 2. zone blev stærkt kritiseret af oppositionen, blev Harald Scavenius også bedt om en forklaring på det uheldige dementi af det tyske traktatforslag. Udenrigsministeren svarede hertil, at »... da det var mig ubekendt, at et sådant forslag var indkommet, og da det i hvert tilfælde var givet, at jeg ikke havde fået lejlighed til at tage stilling til det, sagde jeg, at dette telegram [fra Berlin] måtte bero på en fejltagelse«.

Det var tydeligt, at udenrigsministeren havde svært ved at gøre rede for sig. Borgbjerg fra Socialdemokratiet satte da også fingeren på det ømme punkt ved at påpege, at »... når udenrigsministeren overhovedet kunne erindre, at det punkt var blevet nævnt under gesandstens samtale med ham, fatter jeg ikke, at det har været muligt at udsende eller billige udsendelsen af det Ritzauske dementi, der blev udsendt i går eftermiddags. Det er for mig et vidnesbyrd om, at udenrigsministeren i alt fald ikke har været heldig i sin debut«.

Også den tidligere radikale indenrigsminister Ove Rode følte sig foranlediget til at beklage, at udenrigsministeren ved sin uheldige optræden i denne sag havde belastet forholdet til Tyskland⁴⁴. Dog lod både socialdemokraterne og de radikale udenrigsministeren slippe med denne »næse« og gjorde ikke videre ved sagen. Årsagen hertil var, at begge partier i realiteten var enige med regeringen om, at der ikke burde indgås nogen traktat med Tyskland om mindretallets retsstilling⁴⁵.

Til gengæld lod oppositionspresen ikke ministeren slippe så let. Episoden var »gefundenes Fressen« i en tid, hvor stemningen var stærkt ophidset i kølvandet på påskekrisen og den forestående endelige løsning af det slesvigske spørgsmål. Udenrigsministerens uheldige debut blev

hed »... også spørgsmålet om minoriteterne. Jeg svarede hertil, at dette spørgsmål var ret vanskeligt idet store kredse nærede nogen frygt for en sådan overenskomst, men jeg kom ikke ind på regeringens standpunkt, som jeg også vanskeligt kunne udtale mig om, idet intet konkret forslag har foreligget eller foreligger til behandling«.

43. Ibid.

44. Forhandlinger i Rigsdagspartiernes sønderjyske udvalg 1919-20, pp. 996, 998-999, 1004.

45. Se Ove Rodes udtalelser herom i Rigsdagspartiernes sønderjyske udvalg (ibid. p. 1004) og Socialdemokratiets stillingtagen hertil i publikation »Valgene juli 1920. 2. tillæg til Redegørelse for rigsdagssamlingen 1919-20«, p. 29 (udgivet af Socialdemokratiet).

derfor slået stort op og med det samme døbt »Harald Scavenius affæren«.

Som tidligere nævnt havde »Nationaltidende« den 11. maj i sin aftenudgave aftrykt det officielle telegram fra Berlin om det tyske traktatforslag samt det danske udenrigsministeriums dementi heraf. Den følgende dag omtalte bladet igen sagen og skrev fortrøstningsfuldt, idet det henvis- te til Danmarks generelle holdning til mindretalsspørgsmålet, at der »... er selvfølgelig ingen tvivl om, at hr. Harald Scavenius ikke har kunnet opfatte den tyske gesandts henvendelse som et officielt forslag ...«.

Det var den radikale og socialdemokratiske presse imidlertid ikke eni- ge i. Den 12. maj indledte flere aviser en række voldsomme angreb på udenrigsministeren. Overskrifterne angiver tonen i artiklerne. »Ekstra- bladet«, der også dengang var bid i, omtalte således sagen i en stor artikel med den manende overskrift: »Udenrigsministerens usandfærdige de- menti. En uhyggelig affære«. »Politiken« gengav samme dag den tyske gesandts officielle afstandtagen fra udenrigsministeriets dementi, og »So- cialdemokraten« bragte tilsvarende et interview med Neurath om min- dretalsspørgsmålet. Begge de to sidstnævnte artikler var ret afdæmpede i formen. Til gengæld lagde »Sydsjællands Socialdemokrat« ikke fingrene imellem. Den 12. maj stillede bladet i en stor overskrift følgende spørgs- mål: »Hvem er løgneren?« For at læseren ikke skulle være i tvivl, tilføjede bladet i en underoverskrift: »Det danske udenrigsministerium udsen- der et falsk dementi«.

Hermed var tonen slået an. Den 13. maj tog »Socialdemokraten« for alvor fat på »Scavenius skandalen«, som den blev kaldt i overskriften. I en stor artikel på forsiden af avisen skrev bladet indledningsvis, at »Sca- venius-affæren udviklede sig i går med rivende fart, og da dagen led, stod Danmarks udenrigsminister Harald Scavenius som en mand, der ved egen tilståelse er overbevist om at have udsendt en usandfærdig erklæ- ring«.

Herpå gennemgik bladet hele sagen og kom til sidst også ind på årsa- gen til udenrigsministeriets dementi af det tyske traktatforslag. I den forbindelse fremkom »Socialdemokraten« bl.a. med følgende interessan- te betragtninger: »...vi ved, at når hr. Scavenius ikke har ønsket sandhe- den angående denne sag frem, så er det fordi Højres og Venstres kolossa- le svindel i det slesvigske spørgsmål derved stod i fare for at afsløres. I disse partiers presse hed det stadig, at vi ikke skulle prisgive vore lands- mænd i 2. zone til tysk vold og undertrykkelse. Men hvad blev der af den agitation, når det oplystes, at der fra tysk side stillede forslag om beskyt- telse for minoriteterne. Sandheden skulle holdes nede for at Flensborg- mændene kunne fortsætte deres løgnagtige agitation. Derfor dementere-

de hr. Scavenius, da den tyske regering højst ubelejligt lod offentligheden få kendskab til henvendelsen«.

Denne konstatering fik til sidst »Socialdemokraten« til at affyre følgende svada mod udenrigsministeren: »Således ligger da hele det ækle rænkespil åbent og klart. En frygteligere afsløring har ikke ramt nogen svinde, end denne dementi-affære rammer dem, der med Danmarks ære og velfærd som indsats sætter løgn over sandhed, bedrag og uret over retlighed og ret«.

Den følgende dag fulgte bladet »Arbejde« trop med følgende overskrifter: »Den tungnemme hr. Scavenius. En ulden erklæring fra udenrigsministeren. Er hans åndsevner under det tilladelige?« »Ekstra-bladet« havde den 14. maj igen en længere artikel om affæren med den ironiske overskrift »Diplomat«. Bladet konstaterede her, at »nogen videre heldig debut som udenrigsminister har Scavenius den Tredie ikke haft. For at være en stor diplomat er det nok ikke tilstrækkeligt at hedde Scavenius«⁴⁶. Tilsvarende måtte udenrigsministeren også stå for skud i flere andre blade.

I mellemtiden havde de regeringsvenlige aviser indledt et modangreb. I stedet for Harald Scavenius var det her redaktøren af »Socialdemokraten« Frederik Borgbjerg, som fik tildelt skurkens rolle. »Landmands-Tidende« havde således den 14. maj følgende overskrift: »Hr. Borgbjerg! Han optræder fuldstændig som tysk agent«. Efter et varmt forsvar for udenrigsministerens handlinger brugte bladet megen spalteplass på at overbevise læserne om, at det var Borgbjerg, som i den givne situation havde optrådt forkert. Bladet skrev bl.a. herom: »De angreb, hr. Borgbjerg retter mod udenrigsministeren og regeringen (først og fremmest J.C. Christensen) i »Socialdemokraten« for torsdag og fredag er på grund af deres ubeherskede form af – sagt med et mildt udtryk – landsskadelig karakter, og de er det netop på dette tidspunkt, hvor det gælder at vinde Ententens øre for danskhedens fortsatte nationale trivsel i 2. zone, der kun oprettes på den måde, at vore landsmænd ikke berøves ethvert håb om genforeningen med moderlandet«. At regeringen netop havde afvist det tyske forslag om en mindretalstraktat, som kunne sikre danskhedens »nationale trivsel« i 2. zone, syntes »Landmands-Tidende« derimod var helt i orden.

Også den øvrige venstre-presse lagde hele skylden for miseren på

46. I den givne sammenhæng blev der her hentydet til Harald Scavenius' to forgængere Erik Scavenius, der var udenrigsminister i regeringen Zahle, og Otto Scavenius, der var udenrigsminister i forretningsministeriet Friis.

Borgbjerg og »Socialdemokraten«⁴⁷. Tilsvarende blev regeringen støttet af de konservative aviser, der benyttede lejligheden til endnu engang at betegne den radikale og socialdemokratiske presse som »vore tyskerorganer«⁴⁸. Mere virksomt end disse modangreb var det imidlertid, at den betrængte udenrigsminister den 12. maj havde fået undsætning af chefen for Udenrigsministeriets Pressebureau, Marinus L. Yde.

Yde var født i 1879 og var efter en karriere som journalist og redaktør ved flere dagblade i 1915 blevet pressekonsulent ved den danske legation i London. Herfra var han året efter avanceret til chef for Udenrigsministeriets Pressebureau og havde som sådan også indtil krigens ophør været leder af Statens Telegramcensur. Takket være sin fortid som journalist og i kraft af sin centrale placering inden for nyhedsformidlingen havde Yde fingeren på pulsen og var i stand til at vurdere virkningen i pressen af de forskellige nyhedstelegrammer fra ind- og udland. Det beviste han, da han den 11. maj frarådede udenrigsministeriet at udsende det tidligere omtalte dementi af det tyske traktatforslag⁴⁹.

Ydes advarsel blev imidlertid overhørt, og da lavinen begyndte at rulle, opsøgte han den 12. maj »Politiken«s redaktør Henrik Cavling. Om motivet hertil berettede Yde selv to dage senere i et notat til udenrigsministeriet: »I anledning af den Neurathske episode søgte jeg i onsdags en fortrolig samtale med redaktør Cavling i den hensigt at inspirere bladets artikler for torsdag morgen. Det stod mig nemlig klart, at hvis *Politiken* ikke angreb udenrigsministeren, ville en omfattende planlagt aktion falde til jorden. Jeg tog sagen op til en indgående drøftelse både fra et principielt og et formelt synspunkt...«⁵⁰.

Yde havde heldet med sig. I en artikel den 13. maj 1920 afblæste »Politiken« aktionen mod udenrigsministeren. Bladet skrev således, at det var »utvivlsomt«, at meddelelsen fra Berlin om den tyske gesandts forslag var rigtig, men at det på den anden side var lige så »utvivlsomt«, at den danske udenrigsminister kun havde opfattet henvendelsen som rent privat. Hele sagen var således ifølge »Politiken« »... en misforståelse..., som nu er berigtiget og bragt ud af verden«. Bladet beklagede kun, at sagens rette sammenhæng ikke var blevet opklaret noget før, og adva-

47. Se f.eks. »Vestkysten« 14.5. 1920 og »Ringsted Folketidende« 14.5. 1920.

48. Se f.eks. »Aarhus Stiftstidende« 14.5. 1920.

49. På et udklip af meddelelsen til Ritzaus Bureau den 11. maj 1920 har Yde skrevet: »Jeg har frarådet at udsende dette dementi«. Udenrigsministeriets akter 1909 ff. pk. H7-35 (RA).

50. Ibid.

rede samtidig stærkt mod, at Danmark som et lille og svagt land skulle indgå en mindretalstraktat med Tyskland.

I Udenrigsministeriets Pressebureau gav Yde samme dag den her citerede artikel følgende påtegning: »Denne artikel er skrevet for at hjælpe ministeren imod den øvrige oppositionspresse«⁵¹. I sit notat til udenrigsministeriet den 14. maj kunne Yde da også med tilfredshed konstatere, at »...Politiken's artikler igår morges er præget af mine argumenter, og jeg synes det må indrømmes, at bladet er optrådt særdeles ridderligt i denne sag. Inden for Socialdemokratiet udtaler man forbavselse over »Politiken«s standpunkt. Imidlertid er hensigten nået, »Socialdemokraten«, der var meget højt oppe i går, er i dag kommet ned på jorden igen og har i virkeligheden ganske opgivet »affæren«.⁵² Det var ganske rigtigt tilfældet. Få dage efter var stormen i pressen stilnet af, og udenrigsministeren kunne atter ånde lettet op.

»Politiken«s artikel den 13. maj om mindretalsspørgsmålet kunne imidlertid også benyttes over for udlandet. Efter samråd med departementschef Otto Scavenius i udenrigsministeriet lod Yde Ritzaus Bureau telegrafere et udførligt uddrag af »Politiken«s ledende artikel til Wolffs Bureau i Berlin. Hensigten var ifølge Yde at give tyskerne »en lektion« og demonstrere, at »... når de anvender de i denne sag brugte metoder, ikke kan regne på støtte i kredse, som de utvivlsomt havde regnet med«⁵³. Ydes aktion gjorde dog næppe noget større indtryk i Berlin. De foregående dages begivenheder havde tværtimod til fulde vist, at det var det danske udenrigsministerium og ikke mindst udenrigsministeren, der ved denne lejlighed havde fået »en lektion«.

Ved sit forslag den 7. maj 1920 om en mindretalstraktat havde den tyske gesandt stillet den danske udenrigsminister i et svært dilemma. Hvis han på regeringens vegne gik med til en gensidig mindretalstraktat, hvad der på forhånd var udelukket, fraskrev regeringen Neergaard sig i praksis muligheden for en internationalisering af 2. zone. Hvis udenrigsministeren derimod officielt sagde nej til det tyske forslag, betød det også en svækkelse af internationaliseringsbestræbelserne. Den tyske regering kunne i så fald over for de allierede påberåbe sig sin gode vilje til at beskytte det danske mindretal i 2. zone og henvise til, at disse bestræbelser kun strandede på den danske regerings afvisende holdning. Da sagen kom offentligt frem den 11. maj 1920, valgte Harald Scavenius derfor

51. Ibid.

52. Ibid.

53. Ydes notat 14.5. 1920. Ibid.

»ikke at sige noget«. Ved sit dementi af det tyske traktatforslag søgte han at undgå en officiel dansk stillingtagen til spørgsmålet. Dermed gjorde han imidlertid kun ondt værre og fik skabt blæst omkring sagen.

Af et kasseret udkast til Harald Scavenius' svar til den tyske gesandt den 12. maj 1920 fremgår det, at det var udenrigsministeren selv, der den foregående dag havde truffet beslutningen om eller i hvert fald godkendt udsendelsen af det famøse dementi⁵⁴. Det er imidlertid muligt, at det var hans departementschef Otto Scavenius, som havde rådet ham hertil. Det antog den tyske gesandt i hvert fald. I en depeche til Auswärtiges Amt den 14. maj 1920 beskrev han departementschefen som en udtalt Entente-ven og skrev, at det i den aktuelle sag formentlig var ham, der havde været den drivende kraft bag udenrigsministeren. »Jeg antager«, skrev Neurath om Otto Scavenius, »at han straks har erkendt hensigten med Wolff-meddelelsen og til at begynde med troet, at [han] kunne redde den ubekvemme situation for regeringen Neergaard ved en løgn om den samtale, der har fundet sted«. Den tyske gesandt kunne således glæde sig over, at sagen havde vakt betydelig opsigt i den danske offentlighed og havde foranlediget en storm mod det nye ministerium. Mere kontant havde den tyske regering ifølge Neurath ved sit udspil i mindretalsspørgsmålet opnået, at »... de danske højrepartiers hykleriske fremstød om Tysklands truende undertrykkelse af de i den 2. zone tilbageblivende danskere, ved hvilken man over for de allierede søgte at begrunde 2. zones internationalisering...«, nu var blevet afsløret⁵⁵.

I Auswärtiges Amt var man da også meget tilfreds med udgangen af »affæren«. Da den tyske gesandt i Stockholm den 16. maj 1920 udbad sig instruktioner om, hvordan gesandtskabet skulle forholde sig til det passerede, svarede det tyske udenrigsministerium den følgende dag, at »... det drejer sig kun om at gøre den skandinaviske offentlighed begribeligt, at alle danskernes argumenter for at forlange særlige garantier til sikring af danskernes skæbne i 2. zone er hykleri«⁵⁶. Det var således lykkedes det

54. Udenrigsministeriets akter 1909 ff. pk. H7-35 (RA). Harald Scavenius skrev her: »Det blev den 11. ds. henad klokken to eftermiddag telefoneret til mig, at der fra Berlin var ankommet et telegram, i henhold til hvilket jeg havde afslået et af den tyske regering fremsat forslag til ordning af minoriteternes forhold i Slesvig. Da det var mig ubekendt, at et sådant forslag var indgået til ministeriet, og da det i hvert fald var givet, at jeg ikke havde haft lejlighed til at tage stilling til et sådant svarede jeg telegrammets meddelelse måtte bero på en fejltagelse«.

55. Auswärtiges Amt. Deutsche Gesandtschaft Kopenhagen 33/133. Wichtige Akten allg. polit. Inhalts 1917-20 pk. nr. 316 (RA).

56. Samtidig tilføjede Auswärtiges Amt, at det ikke igen ville indlede forhandlinger med den danske regering om en mindretalstraktat. Auswärtiges Amt Abt. Pol. IV Schles-

tyske udenrigsministerium ved sit udspil i mindretalsspørgsmålet at tage vinderen ud af sejlene på den danske agitation for en internationalisering af 2. zone. At det var opnåelsen af dette resultat, der i foråret 1920 var det primære formål med hele aktionen, fremgår af det foregående. Hensynet til det tyske mindretal i 1. zone havde i denne sammenhæng kun spillet en underordnet rolle.

Den tyske regering kunne da også glæde sig over, at de allierede i Paris ikke lod sig påvirke af den danske agitation, men nøje holdt sig til de én gang fastlagte bestemmelser i Versailles-traktaten om løsningen af det slesvigske spørgsmål. 2. zone blev således i juni 1920 helt og ubeskåret givet tilbage til Tyskland uden pålæg om særlige forpligtelser af nogen art.

Når det kom til stykket, havde det her behandlede tyske udspil i mindretalsspørgsmålet i maj 1920 dog ingen andel i æren herfor. Den definitive afgørelse af grænsedragningen mellem Danmark og Tyskland blev i Paris reelt allerede truffet af ambassadørrådet den 8. maj 1920 – tre dage før det tyske traktatforslag og den danske afvisning heraf blev officielt kendt⁵⁷. De allieredes øverste råd havde heller ikke på noget tidspunkt alvorligt overvejet en internationalisering af 2. zone. Ved drøftelserne i Paris i maj og juni 1920 om den såkaldte tresidede traktat blev Den internationale kommissions forslag om en særlig beskyttelse af det danske mindretal heller ikke taget til følge. Der blev kun indsat en artikel, som i generelle vendinger forpligtede begge parter til ikke at retsforfølge eller på anden måde genere personer på grund af deres deltagelse i afstemningskampen⁵⁸. Den tyske regering havde således ved sin andel i Harald Scavenius »affæren« i maj 1920 nok taget stikket hjem over for regeringen Neergaard, men den havde reelt ikke haft nogen indflydelse på den endelige afgørelse i Paris af 2. zones skæbne.

For Harald Scavenius blev den »affære«, som han i presen kom til at lægge navn til, en alvorlig lærestreg. Klog af skade holdt han det følgende år en lav profil ved de dansk-tyske forhandlinger om de praktiske følger af grænsedragningen og undgik at blamere sig og udenrigsministeriet, da den tyske regering genfremsatte sit forslag om en mindretalstraktat. Ved rekonstruktionen af regeringen Neergaard i oktober 1922 måtte han dog vige stillingen som udenrigsminister og vendte det følgende år med en post som gesandt i Rom tilbage til diplomatiet.

wig, Nationalitätenfrage. Minderheitenschutz-Schleswig Vol. 1-3 1920-1934 pk. nr. 143 (RA).

57. Troels Fink: Da Sønderjylland blev delt 1918-20, III p. 151.

58. Ibid. pp. 158-187. Den tresidede traktat blev ikke godtaget af Tyskland og bortfaldt dermed.

I 1923 udgav Harald Scavenius imidlertid en bog med titlen »Af de sidste års sønderjyske politik«, hvor han gjorde status over den periode, som han selv havde været med til at præge som dansk udenrigsminister. Harald Scavenius undgik her at omtale sin uheldige debut som minister. Til gengæld gentog han den læresætning, som siden 1864 havde været en grundregel i dansk udenrigspolitik, men som han selv i maj 1920 havde tøvet med at udtale offentligt, nemlig at: »Alle danske partier har altid anset det for uheldigt gennem en traktatmæssig fastslåen af mindretallets ret at give en fremmed stat lejlighed til at blande sig ind i vore anliggender«⁵⁹.

59. Harald Scavenius: *Af de sidste års sønderjyske politik*, pp. 45-46 (1923).